

Theoretical analysis and experience of work on labor education of persons with intellectual disabilities have shown that the effectiveness of this work depends on purposefulness and systematization, creating appropriate conditions for the development of qualities necessary for work, awareness of the purpose and nature of work, the pedagogical mode. Specific features of mental development of people with intellectual disabilities lead to the need to take them into account in the organization of education and upbringing.

Key words: labor education, labor training, people with intellectual disabilities, correctional work, work, socialization, rehabilitation institution.

УДК 159.923.2-053.5-056.263

Оксана Дмитрієва

Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

ORCID ID 0000-0001-8869-8156

DOI 10.24139/2312-5993/2020.09/043-054

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

У статті представлено аналіз результатів дослідження окремих аспектів розвитку особистості молодших школярів із порушеннями слуху в умовах сучасного закладу загальної середньої освіти для дітей із порушеннями слуху.

З'ясовано особливості процесу формування самооцінки молодших школярів з порушеннями слуху; представлено результати вивчення педагогічної документації, опитування педагогів, анкетування батьків, спостережень за учнями. Визначено вплив особливостей комунікації учнів із порушеннями слуху та взаємодії з педагогами і батьками на розвиток особистості школярів.

***Ключові слова:** особистість, молодші школярі, порушення слуху, самооцінка, комунікація, педагоги, батьки.*

Постановка проблеми. В умовах радикальної соціально-політичної трансформації нашого суспільства, коли постають проблеми збереження державності, відродження багатогранного культурно-історичного досвіду та традицій виховання, надзвичайно активізувалася проблема становлення та розвитку особистості підростаючого покоління. Сьогодні українська держава надає особливої уваги вирішенню проблем, пов'язаних зі створенням умов для становлення та розвитку творчої, самостійної особистості, здатної спілкуватися та діяти, бути відповідальною й толерантною, адекватно реагувати на виклики сьогодення та приймати рішення. У Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Законі України «Про освіту», Державному стандарті початкової освіти визначено, що розвиток гармонійної особистості дитини є пріоритетним, наголошується на необхідності формування у зростаючій особистості основ активної життєвої позиції, розвитку елементарної соціальної компетентності, здатності бути толерантною, доброзичливою.

Аналіз актуальних досліджень. У психолого-педагогічних джерелах проблему становлення особистості в період дитинства досліджували І. Бех (особистісно-орієнтоване виховання дитини), Л. Божович (концепція формування особистості в дитячому віці), Г. Костюк (теорія особистості за принципом розвитку), О. Леонтьєв (особистість у загально-психологічній теорії діяльності), Я. Коменський, А. Макаренко, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський (теорії гуманістичної педагогіки в галузі дошкільного та початкового виховання), класичні підходи до формування моральних якостей особистості (І. Бех, Л. Виготський, О. Запорожець, В. Котирло), С. Рубінштейн (особистість у філософсько-психологічній концепції).

Метою статті є представлення результатів дослідження особливостей розвитку особистості молодших школярів із порушеннями слуху в закладі загальної середньої освіти для дітей із порушеннями слуху.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі методи: аналіз науково-методичної літератури з проблеми розвитку особистості молодших школярів з типовим розвитком та з порушеннями слуху; аналіз педагогічної документації; бесіда з педагогами закладу загальної середньої освіти для дітей із порушеннями слуху; спостереження за молодшими школярами з порушеннями слуху; анкетування батьків школярів із порушеннями слуху; кількісний та якісний аналіз отриманих даних.

Виклад основного матеріалу. У педагогіці та віковій психології молодший шкільний вік займає особливе місце: у цьому віці формується довільність психічних функцій, виникають рефлексія, самоконтроль, дії починають співвідноситися з внутрішнім планом. Одним із найважливіших чинників, що здійснює вплив на розвиток моральних, соціальних, вольових якостей особистості молодшого школяра, є навчальна діяльність.

Розвиток особистості дітей із порушеннями слуху відбувається у складних умовах, пов'язаних з труднощами у спілкуванні з оточуючими людьми, з уповільненням процесу переробки інформації, зі збідненням і обмеженим досвідом, із обмеженими можливостями спонтанного засвоєння соціального досвіду.

Особистість – це відносно пізній продукт суспільно-історичного та онтогенетичного розвитку людини. Під особистістю розуміють певну цілісність, інтегруючий початок, що пов'язує воедино різні психічні процеси індивіда. Важливим елементом становлення особистості дитини з порушенням слуху є становлення її самооцінки. Разом із цим, науковці зазначають, що часто діти з особливими освітніми потребами мають занижену самооцінку; їм притаманні соціальна пасивність та висока вимогливість до інших

(Т. Богданова, Р. Боровський, В. Засенко, В. Кобильченко, І. Мамайчук, В. Синьов, Є. Синьова, П. Таланчук та ін.) (Єжова, 2012, с. 226).

Проблему розвитку особистості дітей з порушеннями слуху вивчали В. Петрова, В. Белінський, М. Нудельман, А. Гозова, Т. Приліпська. Дослідження сурдопсихологів продемонстрували, що в розвитку самосвідомості та самооцінки дітей із порушеннями слуху спостерігаються ті ж стадії, що й у дітей із типовим розвитком, проте перехід від однієї стадії до іншої здійснюється на два-три роки пізніше.

У дослідженні В. Петрової підкреслюється, що від самооцінки залежать взаємовідношення людини з оточуючими, її ставлення до успіхів та невдач, як власних, так і інших людей, отже самооцінка впливає на ефективність діяльності людини. Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань, тобто ступенем труднощів у досягненні мети, котру людина перед собою ставить. Розходження між домаганнями і реальними можливостями людини призводить до того, що вона неправильно себе оцінює, тому її поведінка стає неадекватною. Самооцінка визначає й те, як людина оцінює можливості і результати діяльності інших. У дослідженні В. Петрової діти з порушеннями слуху мали оцінити себе як товаришів. На думку В. Петрової, про несформованість самооцінки в нечуючих п'ятикласників свідчить відсутність у них сумнівів і невпевненості під час відповіді на це запитання, високе оцінювання самих себе: «Я хороший товариш». При цьому діти перераховували свої позитивні якості («добрий», «вихований» тощо) і обов'язково згадували про успіхи в навчанні («добре вчуся», «умію розв'язувати задачі»), тобто вони недостатньо диференціювали поняття «хороший товариш» і «хороший учень».

За даними В. Белінського, оцінювання себе і товаришів у учнів 2–4-х класів школи для дітей із порушеннями слуху ситуативна, недостатньо критична.

Отже, перехід від загальної, неспецифічної оцінки до більш специфічної, диференційованої в дітей із порушеннями слуху відбувається на два-три роки пізніше.

Дослідження Т. Приліпської продемонстрували, що від молодшого до старшого шкільного віку спостерігається збільшення стійкості самооцінок і адекватності домагань, хоча останні залишаються нестійкими. При цьому в нечуючих дітей спостерігалася тенденція до переоцінки: у четвертому класі завищених оцінок було шість разів більше, аніж занижених. Самооцінки й оцінки товаришів у учнів з порушеннями слуху четвертого класу часто бувають ситуативними, залежать від думки педагогів, діти часто не

розрізняють поняття «хороший учень» і «хороший товариш». Оцінювання інших якостей учнів (спортивні успіхи, здоров'я) іноді також визначаються їх успішністю. Результати експерименту дають можливість зробити висновок про значну ситуативність поведінки нечуючих учнів четвертого класу, про помітний вплив думки оточуючих (Приліпська, 1989, с. 29).

Певною нестійкістю та неадекватністю, на думку Т. Приліпської, відзначається і рівень домагань нечуючих дітей: часто вибір завдання залежав від рішень товаришів і не відповідав реальним можливостям, був завищеним. У багатьох відзначалась нестійкість домагань. Дітей, які виявляли занижені домагання, було більше серед нечуючих, аніж серед чуючи: діти з порушеннями слуху частіше виявляли небажання виконувати складні завдання. У тих видах діяльності, виконання яких не передбачало значного використання дітьми мовлення, нечуючі й чуючі молодші школярі проявляли себе однаково. Проте, за успішного досягнення мети учні з порушеннями слуху не лише не змінювали свої домагання, але й знижували їх, прагнули досягти успіху ціною менших зусиль.

Таким чином, у молодших школярів із порушеннями слуху спостерігається неадекватність оцінки результатів своєї діяльності, недостатня самокритичність, самооцінка та рівень домагань, який часто не відповідає їхнім можливостям (Приліпська, 1989, с. 31).

Значний вплив на розвиток особистості дитини з порушенням слуху здійснює спілкування дитини з найближчим оточенням. Порушення слуху, наслідком якого є відставання в оволодінні словесним мовленням, звичним для близьких дитини, призводить до обмеження в соціальних контактах дітей із порушеннями слуху, появі фрустрації в них та їхніх батьків. Неможливість повідомити плани на майбутнє, описати події сьогодення, обговорити проблеми, що виникають щодня, призводить до труднощів у комунікативній та соціальній взаємодії, до того, що дитина замикається у собі.

Для формування в дітей із порушеннями слуху уявлень про якості особистості, для розвитку їх власної особистості необхідно враховувати особливості розвитку цієї категорії дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Особливу увагу варто звернути на створення комфортної обстановки, у якій дитину з порушенням слуху зрозуміють, нададуть можливість їй висловитися з використанням зручних для неї засобів комунікації, допоможуть у вирішенні питань і проблем, що цікавлять дитину. Особливе місце у процесі навчання і виховання, розвитку особистості молодших школярів із порушеннями слуху належить українській жестовій мові, застосування якої педагогами сприятиме ефективності процесу

розвитку особистості учнів з порушеннями слуху, важливою складовою якого є формування самооцінки молодших школярів.

У формуванні самооцінки молодші школярів із порушеннями слуху дещо відстають від чуючих дітей, демонструючи риси, властиві чуючим дошкільникам. Самооцінка дітей із порушеннями слуху 7-11 років дуже нестійка, залежить від ситуації, від оцінок їх навчальної діяльності і окремих учинків учителями й вихователями (В. Белінський, Т. Приліпська). Самооцінка школярів із порушеннями слуху значно зростає протягом навчання в закладі середньої освіти. Спочатку діти з порушеннями слуху вчаться адекватно оцінювати власні окремі дії та вчинки, потім – свої окремі вміння та знання. Та лише у старшому шкільному віці з'являється усвідомлення, що оцінювати себе варто в сукупності вчинків, знань, умінь та стосунків із оточуючими людьми, відіграє певну роль і схильність до моральної поведінки (В. Петрова, Т. Приліпська, Т. Пуйк).

У дітей із порушеннями слуху молодшого шкільного віку ставлення до інших людей має ситуативний характер. Під впливом дорослих діти з порушеннями слуху негативно ставляться до невстигаючих однолітків. Їм не подобаються забіяки, жадібні діти, їм імпонують ті, хто дає свої речі іншим, ділиться солодощами, охайно одягнений (В. Белінський).

Завдяки дослідженням І. Соловйова, присвяченим проблемі взаємодії аналізаторів у процесі сприймання навколишньої дійсності, було встановлено, що порушення одного аналізатора, такого важливого, як слуховий чи зоровий, негативно впливає на діяльність збережених аналізаторів. Порушення слуху зменшує повноту зорового сприймання, ускладнює розвиток кінестетичних відчуттів і особливо кінестезій мовленнєвих органів.

Таким чином, порушення повноцінної діяльності слухового аналізатора обумовлює специфіку розвитку особистості дітей з порушеннями слуху молодшого шкільного віку.

Проведений нами аналіз наукової літератури продемонстрував, що розвиток особистості молодших школярів із порушеннями слуху – складний і тривалий процес, що безпосередньо залежить від формування самооцінки дитини.

Оскільки в цьому процесі значну роль відіграють дорослі, що оточують дитину, оцінки з боку батьків та педагогів є важливою умовою збереження дитиною емоційного благополуччя. Надалі, у міру накопичення соціального досвіду, все більше значення в поведінці починає набувати оцінка результатів власної діяльності. Стійка самооцінка, що постійно формується, певною мірою звільняється від оцінок тих, хто

оточують, стає самостійним регулятором поведінки дитини. Іноді виникає розбіжність між самооцінкою й оцінками з боку тих, хто оточує. Якщо ці оцінки вищі за самооцінку, то розбіжність між ними може стати чинником, що буде стимулювати розвиток особи, коли людина прагне досягти рівня оцінки тих, що оточують.

Ми припускаємо, що труднощі розвитку особистості молодших школярів із порушеннями слуху та формування в них адекватної самооцінки виникатимуть через недостатній рівень комунікації з батьками та педагогами.

Відповідно, дослідження процесу розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху проводилося у зв'язку з вивченням використання жестової мови як засобу розвитку їх особистості.

Нами було здійснено аналіз практики роботи закладу середньої освіти (документації закладу, спостереження за роботою педагогів із учнями, за спілкуванням батьків з дітьми, анкетування батьків, опитування педагогів), а також дослідження рівня самооцінки молодших школярів із порушеннями слуху.

У межах однієї публікації не видається можливим описати всі отримані результати дослідження, тому представимо окремі з них.

Нами було проаналізовано Державний стандарт початкової освіти, навчальну програму з окремих предметів для дітей зі зниженим слухом. Особлива увага нами приділялася спрямованості діяльності закладу та його працівників на розвиток особистості молодших школярів з порушеннями слуху.

Також нами були проведені спостереження за учнями молодших класів у процесі їх навчальної та позаурочної діяльності, у спеціальних умовах (під час занять у класних кімнатах) та в неформальній обстановці (під час прогулянок, ігор, екскурсій). Значну увагу ми надавали спостереженню за роботою педагогів – вчителів та вихователів – з учнями.

Зміст бесіди з педагогами був спрямований на виявлення того, яким чином вчителі та вихователі працюють над розвитком особистості молодших школярів із порушеннями слуху та на з'ясування труднощів, що виникають у них під час цієї діяльності.

Окремі спостереження проводилися нами за процесом спілкування батьків із дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями слуху. Для нашого дослідження особливе значення мало, наскільки активним є спілкування, які види комунікації застосовують батьки і діти, які емоції це викликає в дітей. Крім того, нами були розроблені анкети для батьків,

метою яких стало виявлення спрямованості їхньої взаємодії на розвиток особистості молодших школярів із порушеннями слуху. Бланки анкет були роздруковані й надані для анонімного заповнення батькам дітей.

У дослідженні брали участь 7 учнів із порушеннями слуху 1-го класу, 11 учнів із порушеннями слуху 2-го класу, 16 педагогів, які працюють із молодшими школярами з порушеннями слуху, 18 батьків учнів 1-го та 2-го класів.

Аналіз документації закладу загальної середньої освіти для дітей із порушеннями слуху, згідно з якою відбувається організація діяльності закладу, продемонстрував наступне. У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості й допитливості.

Реалізація мети початкової освіти ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як:

- визнання унікальності та обдарованості кожної дитини, що забезпечується рівним доступом до освіти, заборонаю будь-яких форм дискримінації або відокремлення дітей на основі попереднього відбору;

- цінність дитинства, що оберігається шляхом установлення освітніх вимог, які відповідають віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини;

- радість пізнання, що обумовлюється використанням в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності;

- розвиток вільної особистості шляхом підтримки самостійності, незалежного мислення, оптимізму та впевненості в собі; міцного здоров'я та добробуту, яких можливо досягти шляхом формування здорового способу життя і створення умов для гармонійного фізичного та психоемоційного розвитку;

- забезпечення безпеки в результаті створення атмосфери довіри і взаємоповаги, перетворення школи на безпечне місце, де запобігають насильству і цькуванню, надають необхідну підтримку;

- утвердження людської гідності шляхом виховання чесності, відваги, наполегливості, доброти, здатності до співчуття і співпереживання, справедливості, поваги до прав людини (зокрема, права на життя, здоров'я, власність, свободу слова тощо);

- плекання любові до рідного краю та української культури, шанобливе ставлення до Української держави;

- формування активної громадянської позиції, відповідальності за своє життя, розвиток громади та суспільства, збереження навколишнього світу.

У пояснювальній записці до програми-комплексу «Українська жестова мова» зазначено, що визнання Україною, як правовою державою, жестової мови нечуючих осіб не лише як засобу спілкування, але і як засобу навчання, є тим ключовим моментом, коли на зміст спеціальної освіти, у сфері сурдопедагогіки, слід глянути по-новому, крізь призму визнання права глухої людини на свою мову, на свою культуру.

Українська жестова мова (УЖМ) – це рідна мова нечуючих, оскільки враховує специфіку візуального сприймання в умовах слухової депривації і є основним засобом міжособового спілкування глухих, є самобутньою і багатомовною, що характеризується своєрідною лексикою й складною граматичною структурою (Адамюк, 2009).

Опитування педагогів, які викладають навчальні предмети в молодших класах, засвідчило, що дітям набагато легше засвоювати навчальний матеріал, якщо нові поняття, терміни, незрозумілі слова вчителі можуть пояснити за допомогою жестової мови й можуть самі зрозуміти запитання, які їм ставлять діти за допомогою неї. Разом із тим, більша частина педагогів (69 %) визнали, що недостатньо володіють знаннями української жестової мови, що викликає певні труднощі в навчальному процесі та під час спілкування з дітьми. Зокрема, учителі та вихователі зазначили, що особливо відчутні такі труднощі, коли виникає конфліктна ситуація, у якій потрібно знайти швидке вирішення, а можливості в'яснення всіх обставин ситуації обмежені внаслідок недостатнього володіння засобами комунікації, які є зрозумілими для дітей; під час виховних занять, які несуть емоційне навантаження й покликані виховувати особистісні якості дітей, сприяти їх формуванню та розвитку.

Спостереження за взаємодією педагогів із молодшими школярами з порушеннями слуху засвідчили, що діти є дуже емоційними, доброзичливими, позитивно налаштованими на спілкування. Проте чітко простежувалася тенденція прагнення більшості дітей (83 %) до взаємодії саме з тими педагогами, які володіють жестовою мовою і в яких не виникає перешкод у процесі навчально-виховної та комунікативної співпраці. Разом із тим, на пропозицію поспілкуватися з частиною педагогів діти реагували неохоче, пояснюючи це так: «він (вона) не розуміє мене», «говорити багато, я не розумію», «не треба, краще йдемо до...» (називаючи іншого педагога). У

17 % дітей не виникало такої реакції. Причиною цього був кращий стан слуху та вищий рівень мовленнєвого розвитку учнів, їм доступно було спілкуватися за допомогою усного мовлення, для якого, все ж, були характерні неузгодження відмінкових закінчень, використання непоширених речень, сплутування фонем, неправильні закінчення слів.

Таким чином, можна зробити висновок, що недостатній рівень володіння специфічними засобами комунікації дітей із порушеннями слуху – дактилологією і жестовою мовою – є серйозною перешкодою для ефективної діяльності педагогів щодо розвитку особистості молодших школярів із порушеннями слуху. Результати нашого дослідження повністю підтверджують наші дослідження (2013) та розвідки інших науковців, проведені та опубліковані у 2006 р. (Дмітрієва, 2018, с. 70).

Спостереження за процесом спілкування дітей із батьками відбувалося під час приїзду дітей у заклад, зазвичай у понеділок вранці, та під час повернення дітей додому. Більшу частину дітей батьки забирали додому в п'ятницю у другій половині дня.

У результаті наших спостережень виявлено, що переважна більшість дітей із порушеннями слуху молодшого шкільного віку мають тісний контакт зі своїми батьками. Проте вони досить спокійно прощаються з ними зранку в понеділок, охоче йдуть до вихователів або у класні кімнати, чітко орієнтуються в режимі закладу, знають, що буде відбуватися. Це свідчить про систематичну налагоджену роботу закладу освіти, чітку організацію діяльності кожного працівника, професійне ставлення педагогів до своєї роботи. Батьки абсолютно спокійно прощаються з дітьми, не дають їм особливих настанов стосовно поведінки в закладі освіти, за потреби, спілкуються з педагогами.

У п'ятницю зранку діти знають, коли приїде мама чи тато, збирають свої речі, складають ранці чи портфелі. На момент, коли батьки приїжджають за дітьми, вони вже готові до зустрічі. Характерним є те, що 34 % дітей емоційно зустрічають батьків, прагнуть розповісти їм про свої досягнення за тиждень, продемонструвати свої малюнки, вироби, на що батьки реагують активно, розпитують дітей, вихователів про те, як пройшов тиждень, радіють разом із дітьми, тішаються їхнім здобуткам та висловлюють своє захоплення ними. 66 % дітей швиденько збирають свої речі і, попрощавшись із педагогом, виходять за межі закладу. Варто зазначити, що й батьки цих дітей не особливо прагнуть спілкування з дітьми та педагогами в закладі, щоб дізнатися про успіхи та проблеми своїх дітей. Вони не цікавляться успіхами своїх дітей, не

хвалять їх, не радіють за них, що, звичайно, не може сприяти позитивному розвитку особистості дітей.

Ми сподівалися, що в позанавчальний час батьки більше спілкуються зі своїми дітьми та проводять з ними вільний час, граються, радіють за них, розвивають їхні особистісні якості та емоції. Опрацювавши результати анкетування, у якому взяли участь батьки молодших школярів із порушеннями слуху, ми з'ясували, що 66 % батьків обмежують час свого спілкування з дітьми з порушеннями слуху короткими вказівками, інструкціями, що потрібно зробити для виконання конкретних завдань. Такого спілкування їм досить і вони не вважають, що його варто урізноманітнювати. Під час спілкування батьки використовують усне мовлення, вказівні жести, міміку. Батьки зазначають, що іноді діти прагнуть щось розповісти їм, продемонструвати, проте батьки їх не розуміють. З дітьми батьки проводять вільний час рідко, проте знають, що їхнім дітям подобається малювати, кататися на велосипеді, грати з м'ячем, грати в комп'ютерні ігри. Розуміючи, що є певні проблеми у спілкуванні з дитиною, які викликані неможливістю повноцінно комунікувати, батьки не готові відвідувати спеціальні заняття та проходити спеціальне навчання для подолання цих труднощів. Переважна більшість батьків вважають, що дітям набагато цікавіше спілкуватися в закладі освіти з однолітками та педагогами, які їх розуміють.

Частина батьків (34 %) зазначили, що постійно спілкуються з своїми дітьми, проте хотіли би збільшити можливості такого спілкування. Їм не вистачає лише усного мовлення для виявлення всіх почуттів щодо дітей, прагнення їх підтримати та висловити свою любов. Ця частина батьків охоче проводить вільний час з дітьми, знає їхні уподобання та прагне збагатити враження та емоції дітей під час подорожей, екскурсій, спільного відпочинку. Разом із тим, лише 16 % із 34 % батьків зазначили, що в них немає проблем у спілкуванні з дітьми. Ми з'ясували, що це – ті батьки, які самі мають порушення слуху. 18 % батьків визнали, що дітям цікавіше спілкуватися однолітками з порушеннями слуху та педагогами, аніж з ними. Разом із тим, вони ж визнали, що їм буде складно виділити спеціально час для спеціальних занять із навчання дактилології та жестової мови.

Таким чином, не дивлячись на те, що батьки люблять своїх дітей, доглядають їх, прагнуть, щоб вони мали все необхідне, вони не завжди готові займатися підвищенням своєї комунікативної компетентності задля розвитку особистості своїх дітей.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Визначено, що особливості розвитку особистості молодших школярів із порушеннями слуху обумовлені наявністю порушення слуху, що призводить до неадекватності оцінки результатів своєї діяльності, недостатньої самокритичності, самооцінки та рівня домагань, який часто не відповідає можливостям цієї категорії дітей із особливими освітніми потребами.

З'ясовано, що важливою передумовою розвитку особистості учнів молодших класів із порушеннями слуху є активна комунікативна взаємодія з батьками, педагогами, однолітками, що ускладнюється через недостатній рівень володіння учасниками процесу спілкування засобами комунікації осіб із порушеннями слуху, зокрема, жестовою мовою.

Подальших розробок потребує методичне забезпечення процесу розвитку особистості молодших школярів у закладах загальної середньої освіти для дітей із порушеннями слуху.

ЛІТЕРАТУРА

- Дмитрієва, О. І. (2018). *Формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (Dmitriieva, O. (2018). *Formation of legal consciousness of senior pupils with hearing impairments*. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University).
- Ежова, Т. Є. (2012). Мистецтво як засіб реалізації права на всебічний розвиток та участь у культурному житті дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 7 (25), 224-232 (Yezhova, T. (2012). Art as a way of realizing the right for comprehensive development and participation in the cultural life of children with special educational needs. *Pedagogical Sciences: theory, history, innovative technologies*, 7 (25), 224-232).
- Прилепская, Т. Н. (1989). Особенности самооценки и уровня притязаний у глухих и слышащих школьников. *Дефектология*, 5, 26-32 (Prilepskaia, T. (1989). Peculiarities of self-esteem and the level of aspirations of deaf and hearing pupils. *Defectology*, 5, 26-32).
- Програма-комплекс «Українська жестова мова» (2009). Режим доступу: https://uslab.ucos.ua/index/programa_kompleks_quotukrajinska_zhestova_movaquot/0-31 (Programme-complex «Ukrainian Sign Language» (2009). Retrieved from: https://uslab.ucos.ua/index/programa_kompleks_quotukrajinska_zhestova_movaquot/0-31).

РЕЗЮМЕ

Дмитрієва Оксана. Некоторые аспекты развития личности младших школьников с нарушениями слуха.

В статье представлен анализ результатов исследования некоторых аспектов развития личности младших школьников с нарушениями слуха в условиях современного учреждения общего среднего образования для детей с нарушениями слуха. Обозначены особенности процесса формирования самооценки младших школьников с нарушениями слуха; представлены результаты изучения педагогической документации, опроса педагогов, анкетирования родителей, наблюдений за учащимися. Определено влияние особенностей коммуникации

учащихся с нарушениями слуха, а также взаимодействия с педагогами и родителями, на развитие личности школьников.

Ключевые слова: личность, младшие школьники, нарушение слуха, самооценка, коммуникация, педагоги, родители.

SUMMARY

Dmitriieva Oksana. Certain aspects of personality development of junior schoolchildren with hearing impairments.

The article presents the results of the study of certain aspects of personality development of junior schoolchildren with hearing impairments in a general secondary education institution for children with hearing impairments. The main directions of scientific research in general and special pedagogy and psychology on the problems of child personality development are highlighted. The peculiarities of personality development of junior schoolchildren with hearing impairments have been clarified. It is found that hearing impairment determines the specifics of mental development of a child with hearing impairment, in general, and the development of his personality in particular. Difficulties in communicating with others, slowing down the process of information processing, limited opportunities for spontaneous assimilation of social experience cause the peculiarities of personality development of this category of children with special educational needs. The orientation of the educational process of the general secondary education institution for children with hearing impairments on the development of the personality of junior schoolchildren is analyzed. It is found that a large number of teachers have difficulties in communicating with pupils with hearing impairments, which reduces the effectiveness of teaching and educational activities of teachers. It is determined that such difficulties are especially noticeable when it is necessary to resolve a conflict situation, and the ability to clarify all the circumstances of the conflict is limited due to lack of communication tools that are understandable to children; during classes that carry an emotional load and are designed to nurture the personal qualities of children, to promote their formation and development. Peculiarities of formation of self-esteem of junior schoolchildren with hearing impairments, important role of parents, teachers, peers in this process are determined. It is noted that an important prerequisite for the development of the personality of junior schoolchildren with hearing impairments is active communicative interaction with parents, teachers, peers, which is complicated by insufficient level of knowledge and use of communication by hearing impaired.

Key words: personality, junior schoolchildren, hearing impairment, self-esteem, communication, teachers, parents.

УДК 376.011.3-051

Тетяна Докучина

Кам'янець-Подільський національний

університет імені Івана Огієнка

ORCID ID 0000-0001-7892-7728

DOI 10.24139/2312-5993/2020.09/054-065

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті здійснено обґрунтування актуальності й теоретичний аналіз проблеми формування професійної мобільності корекційних педагогів. Проаналізовано різні підходи до визначення сутності професійної мобільності.